

Rugăciunea în învățătura duhovnicească a lui Evagrie Monahul

Pr. Prof. Dr. Ioan C. TEȘU

Personalitatea duhovnicească a lui Evagrie Ponticul sau Monahul

Viata și opera duhovnicească a avvei Evagrie Ponticul sau Monahul (345-399) constituie una dintre sursele cele mai importante ale Spiritualității Răsăritene din primul mileniu creștin. Condamnat de către Sinodul al V-lea ecumenic (553) pentru influențele origeniste ale scrierilor sale doctrinare, opera spirituală a acestui „filosof în deșert” (A. Guillaumont) este un punct de întâlnire a monahismului egiptean cu tradiția filosofică greacă¹; o sinteză între teologia trinitară a Părinților capadocieni, cosmologia și eshatologia origenistă și experiența duhovnicească a marilor asceți ai Egiptului secolului al IV-lea².

Corpus-ul evagrian, în baza căruia se vorbește despre o „spiritualitate evagriană”, include trilogia: *Tratatul practic*, *Gnosticul* și *Capete gnostice*, iar alături de acestea, *Cuvânt către Euloghie*; *Cuvinte către călugări*; *Unei fecioare*; *Despre duhurile răutății*; *Antirrhetic*; *Despre deosebirea patimilor și gândurilor*; *Despre rugăciune*; *Comentarii la Psalmi*; *Scrisori* (*Despre credință*, *Paranetic*, *Protreptic*, *Către Melania*); *Skemmata*; *Viciile corespunzătoare virtuților*, unele dintre ele de o origine și paternitate incertă.

Temele mistice fundamentale ale acestor scrieri sunt: etapele vieții duhovnicești și specificul lor, structura tripartită a sufletului; cunoașterea lui Dumnezeu prin înțelegerea simbolică a Sfintei Scripturi și prin descifrarea rațiunilor – *logoi* – realităților; lupta împotriva celor opt duhuri (gânduri) ale răutății; demonologia; centralitatea și valoarea minții în urcușul spiritual; rugăciunea pură sau mintală; nepătimirea și contemplarea Sfintei Treimi, *theologia* și *theosis*.

¹ Evagrie Ponticul, *Tratatul practic. Gnosticul*, studiu introductiv, traducere și comentarii de Cristian Bădilită, Polirom, 1997, p. 18.

² *Introducerea* Pr. diacon Ioan I. Ică jr. la volumul Ieromonah Gabriel Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 5.

Toate acestea fac din Evagrie părintele literaturii duhovnicești creștine și creatorul primului sistem complet de spiritualitate creștină, ideologul Antichității târzii³, a cărui importanță și influență nu poate fi tăgăduită sau ignorată⁴.

Rugăciunea: definiții și feluri

Evagrie Monahul poate fi socotit, pe bună dreptate, un „codificator”, din secolul IV-lea, al doctrinei creștine despre rugăciune. La el aflăm elaborate toate elementele asupra cărora vor insista mai târziu marii mistici răsăriteni, în legătură cu „teologia rugăciunii”, cu „arta” sau „meșteșugul” duhovnicesc al rugăciunii: definiții, caracterizări, importanța ei în viața duhovnicească, ispita și lupta în rugăciune, darurile sau roadele rugăciunii, rugăciunea și lacrimile mistice, extazul, starea de rugăciune neîncetată. Acestea fac din Evagrie un teolog și un mistic al rugăciunii, ca legătură dintre om și Dumnezeu.

³ Michael O’Laughlin, *Evagrie Ponticul într-o perspectivă spirituală*, în volumul Ieromonah Gabriel Bunge, *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după avva Evagrie Ponticul*, cu două studii de Michael O’Laughlin. Traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000, p. 247.

⁴ Pentru o mai bună cunoaștere a vieții și temelor centrale ale operei lui Evagrie Ponticul (344-399), a se consulta Paladie, *Istoria lausiacă (Lavsaiçon)*. *Scurte biografii de pustnici*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, E.I.B.M.B.O.R., București, 1993; *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, volumul I, ediția a IV-a, traducere, introducere și note de Preot Profesor Doctor Dumitru Stăniloae, Harisma, 1993; *Schită monahicească, Capete despre deosebirea gândurilor, Din capete despre trezvie și Cuvânt despre rugăciune*; Evagrie Ponticul, *Tratatul practic. Gnosticul*, studiu introductiv, traducere și comentarii de Cristian Bădiliță, Polirom, 1997, dar și în volumul Evagrie Ponticul, *Scrieri alese*, traducere și note: Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Despre trezvie*, în volumul *Evagrie Ponticul, Scrieri alese*, traducere și note: Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Despre nevoiță și liniștire în viața monahală*, în volumul *Evagrie Ponticul, Scrieri alese*, traducere și note: Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, în volumul *Evagrie Ponticul, Scrieri alese*, traducere și note: Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Gnosticul sau cel care a devenit vrednic de cunoaștere*, în volumul *Evagrie Ponticul, Scrieri alese*, traducere și note de Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Despre rugăciune*, în volumul *Evagrie Ponticul, Scrieri alese*, traducere și note de Radu Duma, Editura Herald, București, f.a.; *Traite pratique ou le Moine*, Ed. A. și Cl. Guillaumont, în colecția „Sources Chretiennes”, no. 170-171, Paris, 1971; *Le gnostique*, Ed. A. și Cl. Guillaumont, în colecția „Sources Chretiennes”, no. 356, Paris, 1989; Idem, *Evagre le Pontique – Le Gnostique ou celui qui est devenu digne de science*, Paris, 1989; *Kephalaia gnostica*, Ed. A. Guillaumont, *Les six Centuries des «Kephalaia gnostica» d’Evagre le Pontique*, în „Patrologia Orientalis”, tome 28, fasc. 1, Paris, 1958; *Scholies aux proverbes*, introduction, texte critique, traduction, notes, appendices et index par Paul Gehin, în colecția „Sources Chretiennes”, no. 340, Cerf, Paris, 1987; *Scholies a l’Ecclesiaste*, edition princeps du texte grec, introduction, traduction, notes et index par Paul Gehin, în colecția „Sources Chretiennes”, no. 397, Cerf, Paris, 1993. Vezi și Frankenberg, *Evagrios Ponticus*, Berlin, 1912; Viller, M., *Aux sources de la spiritualite de saint Maxime. Les oeuvres d’Evagre le Pontique*, RAM, 11, 1930; Hausherr, I., *Evagre le*

Cuvântul în 153 de capete despre rugăciune constituie, pentru Spiritualitatea Ortodoxă, un adevărat manual duhovnicesc, un *vademecum* al vieții de rugăciune, o expunere prețioasă a învățaturii creștine despre locul, rolul și valoarea rugăciunii în urcușul duhovnicesc.

Pentru Evagrie, rugăciunea constituie lucrarea cea mai importantă a minții omenești. Aceasta, deși creată și limitată, comunică, prin rugăciune, cu Mîntea Supremă – Dumnezeu, lărgindu-se, asemenea unui vas, pe măsura primirii, din partea lui Dumnezeu – Mîntea Primă – a înțeleșurilor duhovnicești ale realităților materiale și spirituale.

În cadrul învățaturii duhovnicești a lui Evagrie, rugăciunea este „vorbirea minții cu Dumnezeu”⁵, „urcușul minții spre Dumnezeu”⁶.

Atunci când o leagă de urcușul duhovnicesc, de etapele vieții spirituale, este definită a fi „alungarea întristării și a descurajării”⁷, „vlăstarul blîndeții și al lipsei de mînie”⁸, „rodul bucuriei și al mulțumirii”⁹, „începutul cunoștinței nemateriale și simple”¹⁰.

Rugăciunea este legată așadar de treptele și vârștele vieții duhovnicești, astfel încât Evagrie identifică două feluri de rugăciune: *practică și contemplativă*. Rugăciunea practică este specifică nevoitorului, ascetului, celui care se ostenește să se elibereze din robia păcatelor și a patimilor. Evagrie este, de altfel, cel care a lăsat Spiritualității Răsăritene lista sau catalogul definitiv al celor șapte/opt patimi:

Pontique ou les lecons d'un contemplatif, Paris, 1960; Guillaumont, A., și Cl., *Evagre le Pontique în Dictionnaire de Spiritualite. Ascetique et Mistique*, vol. IV, Paris, 1961, col. 1731-1744; Idem, *Les six centuries des „Kephalaia Gnostica” d'Evagre le Pontique*, Paris, 1958; Idem, *Evagre le Pontique – Traite Pratique ou le Moine*, Paris, 1971; Idem, *Les lecons d'un contemplatif. Le traite de l'Oraison d'Evagre le Pontique*, Paris, 1960; Bunge, G., *Evagre le Pontique et les deux Macaires*, în *Irenikon*, 56, pp. 215-227; 323-360; Idem, *Evagrios Pontikos. Briefe aus der Wuste*, Trier, 1985; Idem, *L'origine de la theorie orientale des huit peches capitaux*, în «De Doctrina spiritali Christoanorum orientalium, Questiones et scripta I», *Orientalia christiana*, XXX, 3 (1933), pp. 164-175; Idem, *Akedia. Plictiseala și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau sufletul în luptă cu demonul amiezii*. Presentare și traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1999; Idem, *Mânia și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau Vinul dracilor și pâinea îngerilor*. Cuvânt înainte și traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998; Idem, *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după avva Evagrie Ponticul*, cu două studii de Michael O'Laughlin. Traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000; Patriarhul Iustin, *Evagrie din Pont*, prefață și studiu introductiv de Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Alexe, Episcopia Argeșului și Muscelului, Anastasia, 2003.

⁵ Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune în 153 capete*, în *Filocalia sfințelor nevointe ale desăvârșirii*, volumul I, ediția a IV-a, traducere, introducere și note de Preot Profesor Dumitru Stăniloae, Editura Harisma, București, 1993, pp. 104-105.

⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁷ *Ibidem*, p. 106.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 117.

lăcomia pântecelui, desfrânarea, iubirea de arginți, mânia, tristețea, trândăvia, slava deșartă și mândria.

În etapa ascetică, rugăciunea este mijlocul cel mai eficient de luptă împotriva ispitelor și de statornicire a minții în cugetele duhovnicești. Ea este „alungarea întristării și a descurajării”, pentru că atât rugăciunea personală, cât și cea comunitară îi oferă creștinului certitudinea că, indiferent de amploarea și intensitatea atacurilor vrăjmașe și de mulțimea greutăților, necazurilor și încercărilor vieții, el nu este niciodată singur și aruncat într-o lume ostilă, ci are permanent sprijin și ajutor în Dumnezeu, Cel căruia, cu credință și stăruință, I s-a rugat.

Dacă viața fără rugăciune înseamnă îndepărtare de Dumnezeu până la lepădare și moarte sufletească, rugăciunea este adevărata respirație a sufletului, viața cea adevărată și deplină, asemănare cu Dumnezeu, Cel ce este Spirit, prin excelență.

Dacă viața lipsită de credință și rugăciune echivalează cu a trăi pe marginea prăpastiei nimicului, în iadul izolării și disperării, rugăciunea dă sufletului sentimentul adevăratei împliniri – cea spirituală. Dacă omul, în a cărui viață rugăciunea este un eveniment izolat și conjunctural, trăiește dramatic teama de lume și de semeni, fiind un fiu al tristeții și descurajării, sufletul celui ce se roagă cu adevărat este asemenea unei ancore, adânc înfiptă printre valurile involburate și înalte ale vieții. Indiferent de încercările prin care îi este dat să treacă, el nu se întristează și nu deznădăjduiește, pentru că știe și înțelege că toate – fie bune, fie rele – nu sunt întâmplătoare în viața sa, ci au un înalt rol iconic și, de aceea, dă tuturor realităților și momentelor vieții sale un caracter pedagogic. În lumina credinței sale puternice și prin experiența rugăciunii sale statornice și tot mai curate, el descoperă în toți și în toate căi de apropiere tot mai intensă de Dumnezeu și de semeni.

Ca un ascet care a cunoscut foarte bine mișcările cele mai fine ale sufletului omenesc, Evagrie și-a dat seama că una dintre piedicile cele mai mari în calea înaintării sufletului în rugăciune o constituie mânia, vrajba față de aproapele și ținerea de minte a răului. Acestea țin sufletul ca și legat în lanțuri grele și nu îi îngăduie să se înalte către Dumnezeu. Păcatele îl înăspresc și îl sălbătesc, îl fac pustiu și uscat. Dragostea, iertarea, pocăința și lacrimile înmoaie această secetă și uscăciune sufletească, rodind florile virtuților creștine, între care blândețea și bunătatea, semne ale vieții duhovnicești îmbunătățite. De aceea, Evagrie Monahul socotește adevărata rugăciune „vlăstarul blândeții și al lipsei de mânie”¹¹.

Rugăciunea este, totodată, „rodul bucuriei și al mulțumirii”¹². Ea izvorăște din dragoste și bucurie și conduce spre o bucurie și mai înaltă și spre adâncă mulțumire.

Viața de rugăciune înseamnă un urcuș neîncetat, un progres tot mai înalt în realitățile vieții duhovnicești, har peste har, împliniri peste împliniri, bucurii tot mai multe și tot mai înalte. În stare de rugăciune, sufletul se simte copleșit de dovezile negrăite de iubire supraființială ale lui Dumnezeu, manifestată sub forma „ploilor” și „revărsărilor” de daruri, se bucură covârșitor de acestea și caută să mulțumească pentru toate aceste bunătăți spirituale primite, care îl hrănesc și îi adapă sufletul, îl înflăcărează către o rugăciune și o dragoste și mai înaltă. Iar forma de a

¹¹ *Ibidem*, p. 106.

¹² *Ibidem*.

mulțumi Părintelui Ceresc o constituie în acele momente și în acea stare nu cuvintele, ci tăcerea minții și lacrimile de recunoștință și de dor.

Un astfel de suflet, ajuns pe o asemenea treaptă de viață duhovnicească, înțelege și simte că rugăciunea îi este „începutul cunoștinței nemateriale și simple”¹³. Rugăciunea practică, încercată și ispitită, s-a transformat în rugăciune contemplativă, în „starea de rugăciune”¹⁴, despre care vorbește Evagrie, și în care mintea se vede pe sine însăși, își cunoaște puritatea și seninătatea, se aseamănă „cu safirul sau cu azurul cerului”¹⁵ și trăiește acea pace a gândurilor, odihna și moartea mistică, răpirea în oceanul tainelor lui Dumnezeu. Realitățile pe care le gustă mintea eliberată de orice închipuire a lumii materiale nu pot fi nici măcar cugetate de o minte întipărită de imaginile sau amintirile lucrurilor materiale.

Aceasta este cunoștința simplă și necompusă cu înțeleșurile pătimase ale lucrurilor și este dată de rugăciunea curată, în duh, în rațiunile lucrurilor, acele *logoi* despre care vorbește Evagrie¹⁶, și care, pentru el, se află unificate în Dumnezeu.

Pe scurt, Evagrie, concepând viața duhovnicească împărțită în practică sau activă și contemplativă, gnostică sau mistică, în mod firesc, vorbește despre o etapă practică și una contemplativă a rugăciunii.

Etapă activă este etapa purificării, a eliberării trupesti și sufletești – mintale, în terminologia evagriană – din robia păcatului. Esențialul ei îl constituie starea de permanentă pocăință – *metanoia*, cum o vor numi Părinții de după Evagrie – și lucrarea virtuților. Întoarcerea vieții de pe marginea prăpastiei și a căderii, spre piscurile virtuților. Indiferent de păcatul pe care l-am deșurdat și înlăturat și de virtutea pe care luptăm să o împlinim, la hotarul dintre păcat și virtute, dintre afundare și înălțare, stă pocăința, nu ca un fapt, ci o permanentă stare. Ea se potrivește tuturor: păcătoși sau virtuoși, celor împătimiti, dar și celor îmbunătățiți. În acest context trebuie înțeleasă delimitarea și îndemnul lui Evagrie: „mai întâi roagă-te pentru dobândirea lacrimilor, ca prin plâns să înmoi sălbăticia ce se află în sufletul tău, și după ce vei fi mărturisit astfel împotriva ta fărădelegile tale înaintea Domnului, să primești iertare de la El”¹⁷.

Omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu, Care este Spirit Absolut, și de aceea, lucrarea cea mai familiară și bineplăcută minții este cea duhovnicească și, în mod deosebit, rugăciunea. Prin rugăciune, omul își arată asemănarea sa cu Părintele său Ceresc, își manifestă calitățile sale spirituale și intră în legătură cu Subiectul și Izvorul rugăciunilor sale. În mod similar, absența rugăciunii echivalează cu tăgăduirea, ascunderea și pervertirea calităților spirituale, depozitate în chipul lui Dumnezeu, din adâncul sufletului.

¹³ *Ibidem*, p. 117.

¹⁴ *Ibidem*, p. 111.

¹⁵ *Idem*, *Capete despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, în *Filocalia...*, volumul I, p. 89.

¹⁶ *Introducerea* lui Paul Gehin la volumul *Evagre le Pontique, Scholies aux proverbes*, introduction, texte critique, traduction, notes, appendices et index par Paul Gehin, în colecția „Sources chretiennes”, no. 340, Cerf, Paris, 1987, p. 43.

¹⁷ Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune...*, pp. 104-105.

Rugăciunea – „lucrarea cea mai importantă a minții”¹⁸

Rugăciunea, socotește Evagrie Ponticul, este „lucrarea demnă de vrednicia minții”¹⁹, „întrebuintarea cea mai bună și mai curată a ei”²⁰. Ea „face mintea să-și îplinească propria lucrare”²¹. Rugăciunea este „hrana minții”, la fel cum pâinea este hrana trupului, ea este „cârmaciul sufletului”²².

Nici un alt act elaborat al minții, fie el oricât de înalt, de slujire a lumii și a aproapelui, nu depășește, în plan duhovnicesc, valoarea rugăciunii. O rugăciune sinceră și smerită, curată și simțită, pornită dintr-o minte curățită și o inimă frântă, străpunsă, le depășește pe toate acestea.

Omul se arată a fi creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (Facere 1, 26) în măsura în care folosește în mod firesc facultățile duhovnicești, în special mintea sau rațiunea. Pentru Evagrie, mintea constituie centrul duhovnicesc al ființei umane, altarul cel inteligibil²³, *ighemonikon-ul*²⁴.

Scriitorul pontic a făcut, în scrierile sale, largi considerații privind tipologia sau felurile *gândurilor* (*logismoî*), însușirile lor, modul de naștere sau de stârnire a lor în mintea omului, felul în care acestea se întipăresc în suflet, calea prin care gândurile rele se transformă în patimi, iar cele bune se statornicesc în cugetare duhovnicească.

Pentru el, gândurile sunt o mișcare a minții, stârnită de Dumnezeu, de diavoli sau de firea însăși, prin diverse mecanisme fizico-psiice: senzațiile imaginilor văzute, închipuirea și amintirea.

Gândurile sunt, potrivit originii lor, de trei feluri: *omenești* sau *firești*; *dumnezeiești* sau *îngeresti*; și *drăcești*. Gândurile omenesti sunt gânduri naturale, pe care le naște mintea omului. În ceea ce privește conținutul lor duhovnicesc, aceste gânduri sunt simple, neîmpietite sau necompușe cu vreo dorință sau patimă legată de esența lor.

Gândurile îngeresti sunt gânduri duhovnicești și, potrivit învățaturii mai largi pe care o întâlnim la Evagrie, despre ceea ce se numește raționalitate, ele descoperă și conduc spre acele rațiuni interioare, dumnezeiești și duhovnicești ale realităților – *logoi*. Ele îi arată omului starea sa duhovnicească, îi descoperă legăturile duhovnicești dintre cele ce există și îl îndeamnă spre fapte de virtute. Caracteristicile lor esențiale sunt discernământul și finalitatea duhovnicească pozitivă.

Gândurile drăcești sunt gânduri compuse din imaginea sau reprezentarea lucrului sau persoanei respective și pofta sau dorința dobândirii ori folosirii lui spre satisfacerea plăcerilor personale egoiste. Aceste gânduri pot fi provocate fie

¹⁸ *Ibidem*, p. 117.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, pp. 116-117.

²² *Ibidem*, pp. 119-120.

²³ *Ibidem*, p. 126.

²⁴ *Introducerea* lui Paul Gehin la volumul *Evagre le Pontique, Scholies aux proverbes...*, p. 35.

de diavoli, fie de mintea omenească împătimită, robită păcatelor. Dacă o minte purificată rodește gânduri bune, luminoase, duhovnicești, mintea pătimașă naște gânduri rele, întunecoase, distrugătoare.

Evagrie explică și modul în care diavolii încearcă să introducă în suflet sau în minte aceste gânduri rele. Căile de pătrundere a lor sunt *simțurile*, *nălucirea* și *amintirea*²⁵.

Simțurile se află la limita sau proximitatea dintre lumea exterioară și Împărăția lăuntrică. Prin ele pătrund în suflet imaginile sau reprezentările celor exterioare sau se exteriorizează trăirile interioare. Atât într-o situație, cât și în cealaltă, mintea trebuie să se manifeste ca o cenzură, un factor moral, discernând între ceea ce poate conduce spre păcat sau spre virtute și să taie gândurile rele, cultivându-le pe cele duhovnicești²⁶.

Evagrie Monahul vorbește și despre un anume „gând prim”²⁷. Atunci când izvorăște din rugăciune stăruitoare, acesta este „rod al lui Dumnezeu”²⁸. Când este simplu, natural, trebuie închinat din faza de ivire sau apariție a lui, lui Dumnezeu, spre înduhovnicire.

Gândurile rele sau drăcești, arată Evagrie, „trec oceanele cu închipuirea și nu se dau îndărăt să umble drumuri lungi pentru marea căldură a patimilor”²⁹. Dacă nu se lovesc de bariera discernământului și nu sunt tăiate, acestea „își pun tiparul pe minte”³⁰ și îi dau acesteia o formă păcătoasă³¹. Ele împătinesc mintea.

O a doua cale de pătrundere a gândurilor rele în planul minții o reprezintă *nălucirea*, *închipuirea* sau *fantezia*. Evagrie nu cataloghează toate amintirile ca fiind rele. Mintea însăși poate stârni amintiri, precum există și „o mișcare simplă a

²⁵ Dând exemplul cu aurul, iată delimitările pe care le operează Evagrie: „După multă băgare de seamă, am aflat că între gândurile îngerești, omenești și de la draci este această deosebire: întâi, gândurile îngerești cercetează cu de-amănuntul firea lucrurilor și urmăresc înțeleșurile și rosturile lor duhovnicești, de pildă: de ce a fost făcut aurul și pentru ce e ca nisipul și a fost risipit în anumite părțile de sub pământ și de ce trebuie multă osteneală și trudă până să fie aflat, apoi după ce e aflat, e spălat cu apă și trecut prin foc, ca apoi să fie dat meșterilor, care fac sfeșnicul cortului, cătuia, cădelnița și vasele de aur, din care, din darul Mântuitorului nostru, nu mai bea acum regele babilonian. Dar gândul drăcesc nu le știe și nu le cunoaște pe acestea, ci furișează numai plăcerea câștigării aurului fără rușine și zugrăvește desfătarea și slava ce va veni de pe urma lui. Iar gândul omenesc nu se ocupă nici cu dobândirea aurului și nu cercetează nici al cui simbol este sau cum se scoate din pământ, ci aduce numai în minte forma simplă a aurului, despărțită de patimă și lăcomie” (cf. *Capete despre descoperirea gândurilor...*, pp. 79-80).

²⁶ Deși prezentă la Origen, învățătura despre „simțurile duhovnicești” nu este lărgită de Evagrie. Ea va fi dezvoltată ulterior de scriitori duhovnicești precum Macarie Egipteanul, Diadoh al Foticeii și în mod deosebit de Sfântul Simeon Noul Teolog.

²⁷ Vezi dezvoltarea acestei idei la Marcu Ascetul, *Despre Botez*, în *Filocalia...*, volumul I.

²⁸ Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 123.

²⁹ Idem, *Capete despre deosebirea patimilor...*, p. 97.

³⁰ *Ibidem*, p. 95.

³¹ *Ibidem*.

amintirii”³², stârnită de Sfintele Puteri, prin care mintea vorbește și petrece cu sfinții³³.

Amintirea cea rea însă pătrunsă în suflet prin intermediul simțurilor, caută să-și atragă mintea, făcându-o să-și imagineze cu poftă plăcerile aparente pe care le-ar putea aduce punerea în faptă a dorinței respective.

Cel de-al treilea mijloc de naștere a ispitelor îl constituie *mecanismul amintirii* sau al *rememorării*, prin care diavolul încearcă readucerea în planul minții a senzațiilor sau plăcerilor provocate de păcatele trecute sau apuse. Prin aceasta, neputând instiga la păcate noi și la căderi și mai grave, el încearcă să se răzbune, căutând să rețezească poftele și păcatele anterioare, fie ele chiar pocăite. Evagrie nu cataloghează toate amintirile ca fiind rele. Mintea însăși poate stârni amintiri, precum există și o „mișcare simplă a amintirii”, provocată de Sfintele Puteri, prin care mintea vorbește și petrece cu Sfinții³⁴.

În cazul rugăciunii, arată Evagrie, amintirea aduce în vremea ei „sau închipuire de ale lucrurilor de odinioară, sau griji noi, sau fața celui ce te-a supărat. Diavolul pizmăiește foarte tare pe omul care se roagă și se folosește de tot meșteșugul ca să-i înteze scopul. El nu încetează, prin urmare, să pună în mișcare icoanele lucrurilor prin amintire și să răscolească toate patimile prin trup, ca să-l poată împiedica din drumul său cel mai bun și din călătoria către Dumnezeu”³⁵.

Aceste „amintiri păcătoase”³⁶ se ivesc datorită poftei și mâniei și pot fi înlăturate prin post, înfrânare și priveghere, prin îndelungă răbdare, suferirea răului, nepomenirea de rău și milostenii³⁷.

Așadar, mecanismele după care diavolul încearcă să zădărnicească lupta rugătorului sunt perfide și elaborate. Când este vorba de ispita din exterior, el „strecoară gândurile unor lucruri așa-zise trebuincioase; și după puțină vreme îți fură amintirea lor, ca mișcându-se mintea spre căutarea lor și neaflându-le, să se descurajeze și să se întristeze foarte. Apoi, când revine iarăși în rugăciune, îi aduce aminte de cele căutate și cele amintite mai înainte, ca mintea, căutând să le ia la cunoștință, să piardă rugăciunea, care aduce roade”³⁸.

Este vorba deci de un lucru sau o persoană, în aparență nevinovate și nepătimate, dar de care sufletul se atașează păcâtos, le primește prin simțuri și le combină prin gânduri.

Din interior, ispitele pot fi scoase la suprafață, în planul conștiinței sau al minții, prin nălucire sau amintire.

Cele două mecanisme se împletesc într-o compunere a senzațiilor simțurilor cu gândurile căzute ale minții, în baza legăturii ontologice a trupului cu sufletul, din ființa umană. Ispitele trupești, prin stăruință și violentă, le pot provoca și pe

³² *Ibidem*, p. 76.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Idem*, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 110.

³⁶ *Idem*, *Capete despre deosebirea gândurilor...*, pp. 74-75.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 105.

cele sufletești, după cum și cele ale minții se îmbibă mult mai repede de cele trupești. Calea inversă sau distanța dintre rătăcirile minții și plăcerile simțurilor pare a fi mai scurtă decât drumul de la ispita prin simțuri la căderea minții.

Gândurile rele atrag mintea într-o stare de „rătăcire” și necunoaștere a cauzelor celor bune ale lucrurilor³⁹. Ele instalează în suflet o adevărată orbire, datorată slavei deșarte⁴⁰. Evagrie învață, de altfel, că diavolul ispitește pe om în funcție de curăția sau robia minții. Pe unii îi ispitește ca pe ființe raționale, conduse de o minte trează. Pe cei împătimiți însă îi ispitește mult mai ușor, ca pe niște animale, ca pe „dobitoace necuvântătoare”⁴¹. La aceștia din urmă, diavolii stârnesc gânduri de mânie și poftă, comune lumii iraționale.

În cadrul demonologiei evagriene, aflăm referire chiar la un duh specializat al rătăcirii, „dracul rătăcitor”, care, spune ascetul creștin, „se înfățișează mai ales în zorii zilei fraților și le poartă mintea din cetate în cetate, din sat în sat și din casă în casă, prilejuind, zice-se, simple întâlniri, apoi convorbiri mai îndelungate cu cei cunoscuți, care tulbură starea celor amăgiți și puțin câte puțin îi depărtează de cunoștința de Dumnezeu și-i face să-și uite de virtute și de făgăduință”⁴².

Acesta, asociat cu dracul care „face sufletul nesimțit”⁴³, întunecă și pervertește mintea omului, aruncându-o în păcat și în robie. Atunci sufletul „iese din starea sa firească și leapădă cuviința și frica Domnului, iar păcatul nu-l mai socotește păcat, fărădelegea n-o mai socotește fărădelege și la osânda și la munca veșnică se gândește ca la niște vorbe goale. De cutremurul purtător de foc el râde. Pe Dumnezeu, e drept, Îl mărturisește, însă poruncile Lui nu le cinstește. De-i bați în piept când se mișcă spre păcat, nu simte; de-i vorbești din Scripturi, e cu totul împietrit și nu ascultă. Îi amintești de ocara oamenilor și nu o ia în seamă. De oameni nu mai are rușine, ca porcul care a închis ochii și a spart gardul”⁴⁴.

Dintre gânduri, spune Evagrie, unele taie pe altele. Cele bune, pe cele rele, dar și invers. Metoda cea mai eficientă de tăiere a gândurilor rele, pe care a lăsat-o Evagrie Spiritualității Ortodoxe este *metoda antirrhetică*, după numele lucrării sale *Antirrheticul*. Aceasta constă în a descoperi ispita drăcească și a încerca să o distrugem, opunându-i citate din Sfânta Scriptură. Alături de această invocare a unor pasaje scripturistice, Părinții ulteriori vor adăuga o metodă mult mai la îndemână și eficientă – invocarea numelui lui Iisus, prin rugăciunea care îi poartă numele și care are puterea de a alunga pe demoni.

Evagrie vorbește și despre o a doua metodă de luptă: *aceea de a primi ispita și a o descoase*, pentru a o putea lovi cu și mai multă putere. Iată descrierea făcută de Evagrie acestei metode: „Când vreunul dintre vrăjmași te va răni în luptă și vrei să-i întorci sabia lui, precum scrie, asupra inimii lui, fă așa precum te sfătuim: descoase în tine însuși gândul aruncat de el, ce fel este și de câte lucruri este alcătuit

³⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Idem*, *Capete despre deosebirea patimilor...*, p. 89.

⁴² *Ibidem*, p. 80.

⁴³ *Ibidem*, p. 82.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 82-83.

și care lucru tulbură mai mult mintea (...). Cercetând în acestea, se va nimici gândul, desfăcându-se într-o simplă contemplație a ta și va fugi de la tine dracul, după ce prin cunoștința aceasta mintea ta s-a ridicat la înălțime (...). Dar acestea vin cu încetul în cei care s-au curățit și văd întrucâtva înțelesurile întâmplărilor. Cei necurățiți însă nu cunosc vederea acestora”⁴⁵.

Împotriva întipăririi gândurilor rele în minte, creștinul trebuie să vegheze permanent la atenția, paza și purificarea ei. Acestea se realizează prin mutarea gândirii de la trup la suflet⁴⁶, prin rugăciune și cugetarea la judecată⁴⁷.

Purificarea minții înseamnă, pentru Evagrie, ca aceasta să ajungă la vederea ființială a tuturor celor create, la descoperirea acelor *logoi* despre care ascetul creștin a învățat de la Origen că există în toate și folosirea tuturor în conformitate cu aceste rațiuni duhovnicești interne ale lor.

Cenzurându-și și înduhovnicindu-și gândurile, mintea ajunge la starea de „tăcere”⁴⁸, făcându-se surdă și mută⁴⁹; ajunge la „moartea mistică” și răpirea ei în stare de rugăciune, în înțelesurile Minții Celei Dintâi și necreate.

O învățătură particulară, întâlnită doar la Evagrie, este aceea potrivit căreia diavolul se poate atinge de trup, provocând sau tulburându-i starea „humorală” (hormonală) și pornindu-o spre poftă. Aceasta se petrece mai ales în stare de somn și constituie un mecanism sau o tehnică a ispitirii. Diavolul, spune Evagrie, se poate atinge chiar și de creier și îi poate schimba, după cum voiește, lumina minții. Condiția accesului îngerului celui rău la foisorul sufletului, care este mintea, o constituie patima slavei deșarte care, o dată prezentă în suflet, îl face pe om slujitor apropiat al diavolului⁵⁰. Prezența Puterilor Cerești, a „îngerului lui Dumnezeu” însă „oprește cu cuvântul numai lucrarea potrivnică în noi și mișcă lumina minții la lucrare fără rătăcire”⁵¹.

Cu toate acestea, învățătura generală, tradițională, pe care și Evagrie o subliniază, este aceea că numai Dumnezeu poate cunoaște cu adevărat și deplin cele lăuntrice ale noastre, sufletul și mintea noastră, ca Unul ce este Creatorul lor. Calea descifrării gândurilor noastre o constituie, pentru duhurile rele, cercetarea celor exterioare ale noastre, din care pot trage concluzii despre cele din interior, deși de multe ori au fost și ei amăgiți și păcăliți în acest mod de marii asceți. „Dracii, spune Evagrie, nu cunosc inimile noastre, cum socot unii dintre oameni. Căci singurul cunoscător al inimii este Cel ce știe mintea oamenilor și a zidit inimile lor pe fiecare deosebit. Dar ei cunosc multe din mișcările inimii, pe baza cuvântului rostit și a mișcărilor văzute ale trupului. (...) Toate înfățișările pe care le luăm le iscodesc dracii și nimic nu lasă necercetat din ale noastre, nici culcarea, nici șederea, nici starea în picioare, nici cuvântul, nici mersul, nici privirea. Toate le

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 90-91.

⁴⁶ *Idem*, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 127.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 110.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 106.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 115.

⁵¹ *Ibidem*.

iscodesc, toate le mișcă, toată ziua uneltesc vicleșuguri împotriva noastră, ca să înșele în vremea rugăciunii mintea smerită și să stingă lumina ei fericită”⁵².

Ispita din rugăciune

Pe lângă aceste mecanisme de ispitire a minții, Evagrie descrie numeroase alte tehnici și strategii drăcești, al căror scop este distragerea de la rugăciunea curată și înaltă, întipărirea și împătımirea ei de imagini păcătoase, care o duc la „stricăciune și pieire”⁵³.

Ideea generală a scriitorului creștin este aceea că „tot războiul ce se aprinde între noi și dracii necurați nu se poartă pentru altceva decât pentru rugăciunea duhovnicească. Căci lor le este foarte potrivnică și urâtă, iar nouă mântuitoare și plăcută”⁵⁴. Țelul lucrării diavolului este „să ne facă să încetăm a ne ruga, pentru ca să nu mai stăm drept înaintea Domnului Dumnezeuului nostru și nici să nu mai îndrăznim să întindem mâinile către Cel împotriva Căruia am auzit asemenea gânduri”⁵⁵.

De aceea, îndeamnă Evagrie, „dacă te îngrijești de rugăciune, pregătește-te împotriva năvălirii dracilor și rabdă cu bărbăție biciuirile lor. Căci vor veni asupra ta ca fiarele sălbatice și tot trupul ți-l vor chinui”⁵⁶.

Evagrie vorbește, precum am menționat deja, despre o ispitire a omului ca ființă rațională și despre una ca asupra unui „dobitoc” necuvântător, în funcție de starea de libertate sau de robie a minții față de păcate.

Împotriva călugărilor, diavolul luptă prin gânduri; împotriva celor din lume și prin lucruri⁵⁷. Pe tineri îi ispitește cu poftele și plăcerile pântecelui, pe bătrâni cu mânia și slava deșartă⁵⁸.

Ispita poate fi *trupească și sufletească*. Asupra sufletului, a minții, am văzut că lucrează prin cele trei mecanisme generale: al ispitirii din exterior, al nălucirii și al amintirii, iar asupra trupului, prin simțuri, iar atunci ispita poate evolua de la dulcea amăgire, până la provocarea de tulburări în starea hormonală⁵⁹.

Ispita diferă și de momentul din zi. *Ziua*, diavolul ispitește prin lucruri și prin oameni, prin „strămtorări, defăimări și primejdii”⁶⁰, iar *noaptea*, prin vise.

Dintre duhurile care caută să-l ispitească pe creștin, Evagrie identifică trei înaintemergători ai răutăților sau trei căpetenii ale lor: lăcomia pântecelui, iubirea

⁵² Idem, *Capete despre deosebirea patimilor...*, pp. 97-99.

⁵³ *Ibidem*, p. 93.

⁵⁴ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 111.

⁵⁵ Idem, *Tratatul practic*, 48, studiu introductiv, traducere și comentarii de Cristian Bădiliță, Polirom, Iași, 1997, p. 85.

⁵⁶ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 118.

⁵⁷ Idem, *Tratatul practic*, 48, p. 85.

⁵⁸ Idem, *Gnosticul*, 31, studiu introductiv, traducere și comentarii de Cristian Bădiliță, Polirom, Iași, 1997, p. 143.

⁵⁹ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 117.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 125.

de arginți și slava deșartă. „Dintre dracii care se împotrivesc lucrării noastre, cei dintâi care se ridică cu luptă sunt cei încredințați cu poftele lăcomiei pântecelui, cei ce ne furișează în suflet iubirea de argint și cei ce ne momesc cu slava de la oameni. Toți ceilalți vin după aceștia să ia în primire pe cei răniți de ei. Căci este cu neputință să cadă cineva în mâinile duhului curviei, dacă n-a fost doborât întâi de lăcomia pântecelui. (...) Scurt vorbind, este cu neputință să cadă omul în puterea vreunui drac, dacă n-a fost rănit mai întâi de acele căpetenii ale lor”⁶¹.

Ispita este totdeauna gradată și direct proporțională cu amploarea nevoițelor creștinului, astfel încât cel mai ispitit este cel care luptă cu puterea cea mai mare pentru dobândirea rugăciunii curate. Acesta „va pătimi de la draci: ocări, lovituri, strigăte și vătămări. Dar nu va cădea, nici nu-și va părăsi gândul, zicând către Dumnezeu: «Nu mă voi teme de rele, căci Tu cu mine ești» și cele asemenea”⁶².

Evagrie vorbește, în limbaj ascetic, despre o ispită a dracilor materialnici, grosieri, de-a stânga, ce încearcă să strecoare pofte și dorințe păcătoase trupești; și o ispită a duhurilor mai subțiri, de-a dreapta, ce urmează, cel mai adesea, celor dintâi, înfrânți de rugător. Acești draci „de-a dreapta” încearcă să-l determine pe creștin să-și evalueze singur reușitele sale duhovnicești, faptul de a fi biruit pe cei dintâi, atrăgându-l astfel în mrejele și capcana slavei deșarte. În *Cuvântul despre rugăciune* sunt menționate diverse exemple de ispite drăcești⁶³.

O altă stratagemă a duhurilor viclene este aceea de a se despărți unii de alții pentru a ispiți diversificat și dând aparența de slăbiciune a lor și de ușurare a războiului, de slăbire a intensității lui. Astfel, dacă rugătorul cere ajutor împotriva unora, vin ceilalți, în chip de îngeri, să-i alunge pe cei dintâi, înșelându-l și năucindu-i mințile, făcându-l să li se încreadă⁶⁴.

Această despărțire a lor este doar aparentă, pentru că demonii înfrânți cheamă în ajutorul lor pe alții și mai răi, căci, dacă ei înșiși se află într-o permanentă ură și vrăjmășie, atunci când este vorba de pierderea unui suflet, ei „se înțeleg de minune”⁶⁵.

Pe lângă împărțirea și despărțirea diavolilor, Evagrie identifică și tehnica retragerii lor pentru un timp, cu același scop: de a ataca și mai violent: „Când diavolul cel prea viclean, făcând multe, nu poate împiedica rugăciunea dreptului, o lasă pentru puțină vreme mai domol și pe urmă îl războiește iarăși pe cel ce se roagă. Căci fie că-l aprinde pe acesta spre mânie și așa strică starea lui cea bună dobândită prin rugăciune, fie că-l atâta la plăcere pătimașă și așa îi pângărește mintea”⁶⁶.

Dacă nici atunci nu reușesc să înșele, lupta devine dezlănțuită. Ei caută de această dată să strecoare mai întâi „vedenii duhovnicești”, pentru ca, în caz de

⁶¹ Idem, *Capete despre deosebirea gândurilor...*, pp. 73-74.

⁶² Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 119.

⁶³ Diavolul este înfățișat ca un leu, șarpe, ce se încolăcește în jurul trupului rugătorului, năpârca sub picioarele lui, dar și ca înger, călătorind împreună cu nevoitorul. Altădată, dracii îl aruncau pe rugător prin aer, căutând să-l înspăimânte.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 118-119.

⁶⁵ Idem, *Tratatul practic...*, 45, p. 83.

⁶⁶ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 110.

nereușită, să devină de o violență cruntă, luând înfățișări terifiante, „urâte și sân-geroase”⁶⁷ sau forme de lucruri – lampă, flacără, sabie – lovind și părând a tăia trupul celui ce se roagă stăruitor⁶⁸.

Contemplativul spulberă toate aceste curse și viclesuguri drăcești prin rugăciune scurtă și stăruitoare⁶⁹ și cu ajutorul Domnului Iisus Hristos și al Puterilor Sale cerești. Cel ce se roagă cu adevărat află mult ajutor și încredințare de la Sfinții Îngeri, care „ne îndeamnă la rugăciune și stau de față împreună cu noi, bucurându-se și rugându-se pentru noi”⁷⁰.

În ciuda vicleniei și violenței atacurilor, ei se tem de cel ce se roagă⁷¹ și nu au decât puterea unor câini legați⁷². Atunci când sunt înfrânți, sunt „bătuți în chip nevăzut și nearătat”⁷³.

Rugăciune și asceză

În rugăciunea noastră, trebuie să urmăm un itinerariu asemănător cu drumul parcurs în viața duhovnicească. De aceea, ascetul pontic ne recomandă să ne rugăm mai întâi să ne curățim de patimi; apoi de neștiință și de uitare; iar după aceea, de toată ispita și părăsirea⁷⁴.

Așadar, la începutul vieții duhovnicești, creștinul trebuie să se roage să dobândească puterea de a se elibera din robia patimilor, din starea de împătımire. Apoi, sufletul trebuie să se elibereze de rădăcinile patimilor, care sunt neștiința și uitarea. Progresul în viața duhovnicească este o luptă permanentă cu ispitele, care încearcă să ne întoarcă în starea din care am căzut. Lupta aceasta nu este scutită de încercări și de părăsiri iconomice.

Dintre toate virtuțile creștine, cea care ajută cel mai mult rugăciunea este *iubirea*, cu diferitele ei forme și nuanțe: pacea cu semenii, iertarea, rugăciunea pentru cei ce ne-au greșit. Cel ce se roagă trebuie să fie împăcat cu toți, pentru că „amintirea răului înnegrește cugetul celui ce se roagă și întunecă rugăciunile lui”⁷⁵. Rugătorul trebuie să se ferească a întrista vreun suflet⁷⁶, chiar și pentru motive îndreptățite. Rugăciunea trebuie să cuprindă și să îmbrățișeze lumea întreagă. A te ruga pentru curăția oricărui semen este socotit de Evagrie semn al viețuirii îngeresti⁷⁷.

Rugăciunea este oglinda conștiinței noastre, în care se văd păcatele sau virtuțile noastre și în care sufletul își vede progresul sau regresul său duhovnicesc. Din acest motiv, Evagrie socotește că, dacă luptăm pentru dobândirea rugăciunii

⁶⁷ *Ibidem*, p. 118.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 119.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 116.

⁷¹ *Ibidem*, p. 119.

⁷² *Ibidem*, p. 118.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 109.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 106-107.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 106.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 109.

curate și neîncetate, suntem datori să ne rugăm mai ales pentru dușmanii noștri. Dacă nu reușim, este semn că urătorii de mântuire, vrăjmașii noștri, diavolii, au dus mintea noastră în robia amintirilor celor pe care îi urâm și au făcut rugăciunea noastră „nelucrătoare, deșartă și nefolositoare”⁷⁸.

Un alt pericol asupra căruia avertizează Evagrie este acela de a da chip sau formă lui Dumnezeu, sfinților sau îngerilor invocați, precum și așteptarea, în rugăciune, a unor vedenii, chipuri, lumini sau arătări: „Nu dori, spune el, să vezi îngeri, sau Puteri, sau pe Hristos, în chip sensibil, ca să nu-ți ieși cu totul din minte, luând lupul drept păstor și închinându-te dracilor vrăjmași”⁷⁹. Rugăciunea curată este neîmpietită cu lucruri materiale și netulburată de griji lumești⁸⁰.

De asemenea, nu trebuie căutată cantitatea, ci calitatea sau curăția, căci „lauda rugăciunii nu stă în cantitatea, ci în calitatea ei”⁸¹, iar adevărata rugăciune nu este cea care respectă numai formele din afară, ci rugăciunea simțită, trăită. Evagrie numește calitatea – „simțirea rugăciunii duhovnicești”⁸².

Rugăciune și lacrimi

Pe treptele cele mai înalte ale vieții duhovnicești, rugăciunea este legată de „darul lacrimilor”. Lacrimile sunt, pentru Evagrie, cel mai eficient mijloc de a cere lui Dumnezeu ascultarea rugăciunii noastre. „Folosește-te de lacrimi, spune el, pentru a dobândi împlinirea oricărei cereri. Căci foarte mult se bucură Stăpânul când te rogi cu lacrimi”⁸³. Lipsa lacrimilor, uscăciunea sufletească, sunt socotite semne ale îndepărtării de Dumnezeu⁸⁴. Criteriul pe care îl subliniază el în legătură cu lacrimile contemplative îl constituie discernământul. „Mulți, spune el, plângând pentru păcate, uită de scopul lacrimilor”⁸⁵, astfel încât din semne ale păcatelor și sporirii duhovnicești, ele se pot transforma în cauze ale slavei deșarte și deci ale regresului spiritual și ale căderii. Lacrimile sunt semne ale pocăinței și ale ajutorului din partea lui Dumnezeu, „răscumpărare” a păcatelor și „îmblânzire” a Stăpânului⁸⁶.

Rugăciunea duhovnicească, suprafirească

Eliberându-se de toate gândurile care vin din simțire, din amintire sau din starea „humorală”, contemplativul descoperă „hotarele rugăciunii”⁸⁷, iar sufletul său se umple de evlavie și bucurie⁸⁸.

⁷⁸ Idem, *Schită monahicească în care se arată cum trebuie să ne nevoim și să ne liniștim*, în *Filocalia...*, volumul I, p. 72.

⁷⁹ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 122.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 114.

⁸¹ *Ibidem*, p. 126.

⁸² *Ibidem*, p. 107.

⁸³ *Ibidem*, p. 105.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 116.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 105.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, 113.

⁸⁸ *Ibidem*.

Rugăciunea devine, pe aceste trepte ale vieții contemplative, un dialog permanent cu Dumnezeu, convorbire cu El, asemenea unui dialog cu un tată iubitor⁸⁹. Din eveniment, ea devine o „stare”, pe care Evagrie o definește a fi „o dispoziție nepătimașă, câștigată prin deprindere, care răpește mintea înțeleaptă spre înălțimea spirituală, prin dragoste desăvârșită”⁹⁰.

Mintea devine atunci „nematerială și săracă”⁹¹, ajungând la ceea ce Evagrie numește „starea fără formă”⁹². Nu este vorba de o neantizare sau anihilare a sinelui, ci de purificarea deplină a minții de orice gând pătimăș sau înțeles compus. După grele lupte, mintea simte această stare de odihnă și liniște din partea gândurilor și doar astfel curățită, ea devine compatibilă cu Mintea Primă.

Această rugăciune curată este „o înțelegere supremă a minții”⁹³. Ea este ajutată de Puterile Îngerești, iar Duhul Sfânt, aflând că „mintea noastră I se roagă cu dragoste și adevăr, Se sălășluiește în ea și alungă toată ceata de gânduri și de înțelesuri care o împrejmuieste, îndemnându-o spre dragostea rugăciunii duhovnicești”⁹⁴.

În această stare de rugăciune neîncetată, suprafirească, mintea este adeseori răpită în lumea supraințeligibilă a tainelor dumnezeirii, contemplând și împărtășindu-se de experiențe suprafirești. Ea dăruiește sufletului o stare „mai presus de orice bucurie”⁹⁵, care echivalează cu vederea sau contemplarea mintală a Sfintei Treimi. Aceasta este adevărata teologie și cel ce se roagă astfel este adevăratul teolog, după celebra definiție a scriitorului pontic: „Dacă ești teolog (dacă te ocupi cu contemplarea lui Dumnezeu), roagă-te cu adevărat; și dacă te rogi cu adevărat, ești teolog”⁹⁶.

Starea de rugăciune

După toate aceste lupte, gnosticul dobândește nepătımirea sau impasibilitatea, suveranitatea față de ispite și păcate. Sufletul nu mai este încercat de patimă, nu doar în prezența lucrurilor, ci rămâne nemișcat de însăși amintirea plăcerii procurate de ele⁹⁷. Atunci mintea, după ce a fost atât de puternic lovită și încercată, începe să-și vadă lumina proprie⁹⁸, le vede pe toate îmbrăcate în lumină duhovnicească, descifrează *logoi* lor, iar pe calea acestor rațiuni, se înalță spre Rațiunea Supremă – Dumnezeu.

În ceea ce privește conținuturile rugăciunii, Evagrie, care vorbea despre „rugăciunea pură”, „mintală”, învață că adevărata rugăciune nu are cereri personale, cu

⁸⁹ *Ibidem*, p. 111.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, p. 122.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 109.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 127.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 112.

⁹⁷ *Idem*, *Tratatul practic*, 67, p. 100.

⁹⁸ *Ibidem*, 64, p. 99.

atât mai puțin materiale, pentru că Părintele Ceresc știe mai bine decât noi ce ne trebuie și ne folosește în urcușul duhovnicesc spre mântuire și le rânduieste la timp potrivit. „Nu te ruga, spune Evagrie, să se facă voile tale, căci acestea nu se acoperă întru totul cu voia lui Dumnezeu, ci roagă-te mai bine precum ai fost învățat, zicând: «Facă-se voia Ta» în mine. Și în tot lucrul să-L rogi ca să se facă voia Lui. Căci El voiește ceea ce e bine și folositor sufletului tău. Dar tu nu ceri totdeauna aceasta”⁹⁹.

Singurele lucruri pe care ni le recomandă ascetul creștin să le cerem în rugăciune sunt „dreptatea și împărăția, adică virtutea și cunoștința”¹⁰⁰ și toate celelalte se vor adăuga la vreme rânduită de Dumnezeu.

Atunci când „răspunsul” ni se pare a întârzia, să ne rugăm cu și mai multă stăruință și să așteptăm cu răbdare, căci din răbdare izvorăște bucuria¹⁰¹. „Încredințarea din rugăciune”, adică împlinirea sau eficacitatea rugăciunii noastre este condiționată și de ostenele noastre duhovnicești, deoarece între rugăciune și asceză este o strânsă legătură. Atunci când vede nevointă și luptă pentru dobândirea rugăciunii curate, Dumnezeu dăruiește ajutor și putere. Roadele tuturor acestor ostenele, necazuri și încercări pentru virtute, învață Evagrie, se simt cel mai bine în „vremea rugăciunii”¹⁰².

Din „apoftegmele” și „centuriile” lui Evagrie, observăm că scriitorul creștin vorbește despre mai multe stări și trepte ale rugăciunii. „Uneori, spune el, stând la rugăciune, te vei ruga dintr-odată bine; alteori, chiar ostenindu-te foarte, nu vei ajunge la țintă, ca să ceri și mai mult, și primind, să ai un câștig care nu-ți mai poate fi răpit”¹⁰³. Lupta pentru dobândirea rugăciunii curate și neîncetate este o luptă permanentă, ce ține o viață întreagă și puțini sunt cu adevărat aceia care i-au cunoscut deplin roadele binecuvântate.

Concluzii

Am încercat să identificăm câteva dintre aspectele esențiale ale învățaturii duhovnicești despre rugăciune, așa cum se oglindesc ele în scrierile ascetului pontic. Una dintre obiectiile principale care s-a făcut acestuia este aceea că mistica lui ar fi una exclusiv intelectualistă, influențată covârșitor de scrierile origeniste. Această etichetare suportă însă nuanțare din partea unei bune cunoașteri a vieții și operei lui Evagrie. Potrivit credinței creștine, omul este alcătuit dihotomic, din trup și suflet. Atunci când vorbesc despre calitatea omului de a fi creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (Facere 1, 26), cei mai mulți dintre scriitorii duhovnicești referă acest lucru la facultățile spirituale din constituția umană, în mod deosebit la libertate, rațiune, sentiment, voință. În cadrul vieții spirituale, mintea are, potrivit lor, locul central, este sediul întregii vieți duhovnicești. Or,

⁹⁹ Idem, *Cuvânt despre rugăciune...*, p. 108.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 109.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 107.

¹⁰² *Ibidem*, p. 106.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 107-108.

din acest punct de vedere, Evagrie pare a fi cel care a înfățișat mai bine ca nimeni altul în epoca sa, rolul și importanța minții, unul dintre elementele fundamentale ale alcătuirii umane, în această artă duhovnicească. Iar modul în care a reușit să o facă și mai ales în „zorii” creștinismului, când nu exista o învățătură clar elaborată și care să fi primit deja autoritatea acceptării de către vreun Sinod ecumenic, face din scrierile duhovnicești ale sale o contribuție nu doar teoretică, dar mai ales practică, esențială.

Aprofundarea vieții și operei acestui „filosof în deșert”, dar și mare mistic creștin, ne ajută să înțelegem că, deși condamnat pentru erori de doctrină, într-o vreme în care aceasta abia se cristaliza în formulări definitive, el poate fi socotit „părinte” al Spiritualității Ortodoxe, a cărui contribuție nu poate fi ignorată sau tăgăduită. Erorile sale dogmatice, slăbiciunea de a fi pășit alături de drum într-un capitol al învățaturii creștine, nu se datorează faptului că prin vinele sale ar fi curs sânge cu sămânță de erezie, ci faptului că la acea vreme nu exista un astfel de drum și el a trebuit să-l deschidă.

Mistic prin excelență, martor al stărilor celor mai înalte ale vieții duhovnicești, subiect al luminii nu doar al „minții” proprii, ci și dumnezeiești, al răpirilor sau extazurilor suprafirești, Evagrie a preferat, decât a trăi în anonim duhovnicesc și după o „regulă” deja, dar totuși nedeplin stabilită, să lupte pentru a se înălța pe cele mai înalte culmi ale vieții spirituale și să încerce, după puterile și limbajul omenesc, să le și exprime.

Afirmațiile sale privind centralitatea minții în viața duhovnicească, dinamismul și lucrările ei, gândurile, închipuirea, amintirea etc., nu numai că au fost asimilate în cea mai mare parte, dar și dezvoltate de alți mari mistici creștini, precum Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Isaac Sirul și în mod deosebit Părintii isihăști.

Mai târziu, trebuia să apară un Marcu Ascetul, Diadoh al Foticeii, Ioan Scărarul, care să echilibreze această învățătură, îmbogățindu-o cu o perspectivă integratoare, în care omul nu este doar un spirit, chiar și eliberat prin asceză și contemplație, ci sinteza minunată și neînțeleasă niciodată deplin decât de Creatorul ei, între partea materială și cea spirituală, între trup și suflet. Ca orice alt act care vizează desăvârșirea, *theosis*, și rugăciunea implică deopotrivă trupul și sufletul, mintea sau intelectul și inima.

The prayer in the spiritual teaching of Evagrius the Monk

The theological research „The prayer in the spiritual teaching of Evagrius the Monk” written by Rev. Prof. Dr. Ioan C. Tesu analyses the main aspects of Evagrius theology and the topics connected with prayer and mystical experience in his works. The great patristic writer has a wide concern on the prayer and establishes the several manners of prayer and the progressive experience of it. The prayer to God is seen in its dynamic and ascensional spirit as an „ascent of the mind toward God”. The chapters of this research speaks about the „prayer and temptation”, „prayer and askesis”, „prayer and tears” and about the state of prayer as a natural status of the human person in his relation to God.